

УДК 340.1+321.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.14>

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Марущак Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
юридичного факультету,
Пенітенціарна академія України
ORCID: 0000-0001-9636-6274
e-mail: natalya_mrs@ukr.net

Марущак Н.В. Сучасні концептуальні підходи до форми держави.

У статті досліджуються сучасні підходи до розуміння форми держави як багатовимірного соціально-правового явища. Визначено, що форма держави охоплює загальні характеристики та взаємозв'язки, що обумовлюють її структуру, механізми функціонування та методи реалізації влади. З'ясовано, що форма держави обумовлена об'єктивними факторами, такими як завдання, функції держави та способи їх досягнення.

Метою статті є аналіз форми держави через призму єдності, взаємообумовленості її структурних елементів. Завдання дослідження полягають у з'ясуванні сутності поняття форми держави, дослідженні таких структурних елементів, як форми правління, державний устрій та правовий режим. В даній статті автор аналізує форми держави шляхом застосування системного підходу, на концептуальних засадах народовладдя, поділу влади та верховенства права. Дослідник підкреслює особливість форми держави як складного явища, що об'єднує три основні елементи: форму правління, територіальний устрій та правовий режим. Таке розуміння дозволяє глибше розкрити механізми організації та функціонування державної влади, а також її взаємодію з суспільством та складовими частинами державного апарату.

Автор доходить висновку, що сучасні підходи до форми держави базуються на принципах народовладдя, суверенітету та верховенства права. Єдиним джерелом влади є народ, який реалізує її як безпосередньо, так і через представницькі органи, а поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову є запобіжником узурпації влади. Державно-територіальний устрій визначає відносини між центральною владою і регіонами, що має відбуватися прозоро й справедливо. Державно-правовий режим відображає функціональну сторону держави, коли органи влади діють в межах своєї компетенції, керуючись нормами права.

Ключові слова: форма держави, форма державного правління, форма державного устрою, правовий режим, народовладдя, поділ влади, верховенство права.

Marushchak N.V. Modern conceptual approaches to the form of state.

The article examines modern approaches to understanding the form of state as a multidimensional socio-legal phenomenon. It is determined that the form of the State covers the general characteristics and interrelations that determine its structure, mechanisms of functioning and methods of exercising power. It is established that the form of the State is determined by objective factors, such as the tasks, functions of the State and the ways of their achievement.

The purpose of the article is to analyze the form of the State through the prism of unity and interdependence of its structural elements. The objectives of the study are to clarify the essence of the concept of the form of the State, and to study such structural elements as forms of government, the State structure and the legal regime. In this article, the author analyzes the forms of the State by applying a systematic approach, based on the conceptual principles of democracy, separation of powers and the rule of law. The researcher emphasizes the peculiarity of the form of state as a complex phenomenon that combines three main elements: the form of government, territorial structure and legal regime. Such an

understanding allows for a deeper understanding of the mechanisms of organization and functioning of state power, as well as its interaction with society and the constituent parts of the state apparatus.

The author concludes that modern approaches to the form of state are based on the principles of democracy, sovereignty and the rule of law. The only source of power is the people, who exercise it both directly and through representative bodies, and the division of power into legislative, executive and judicial branches is a safeguard against usurpation of power. The state-territorial structure determines the relationship between the central government and the regions, which should be transparent and fair. The state and legal regime reflects the functional side of the state, when the authorities act within their competence, guided by the rules of law.

Key words: form of state, form of state government, form of state structure, legal regime, democracy, separation of powers, rule of law.

Постановка проблеми. Форма держави є однією з основних категорій юридичної науки, а також важливим політико-правовим інститутом будь-якої держави. Саме від вибору способу організації влади значною мірою залежить подальший державно-правовий розвиток країни. Питання вибору оптимальної форми держави є об'єктом дискусій серед науковців, політиків та громадськості від давніх часів і до сьогодні. Особливо важливо це питання для держав, що знаходяться на етапі економічних та політичних реформ, які, з одного боку, впливають на форму держави, а з іншого – залежать від її змін. Особливо гостро ці питання виникають у контексті євроінтеграційних процесів, що супроводжуються зростанням соціальних очікувань щодо проведення державних реформ.

Термін «форма держави» має доктринальне походження, оскільки спочатку був пов'язаний з теоріями про державу і тривалий час не використовувався в конституціях. Однак сучасні тенденції конституційного розвитку свідчать про те, що форма держави як єдине явище поступово стає предметом регулювання основних законів. Відтак, форма держави перетворюється на комплексний інститут конституційного права, який є узгодженою системою норм, що регулюють структуру та взаємодію основних державних органів (глави держави, парламенту, уряду), територіально-політичний устрій, а також головні методи функціонування державного апарату і форми його взаємодії з населенням.

Мета дослідження. Метою даної роботи є аналіз науково-теоретичних положень щодо форми держави через призму єдності, взаємообумовленості її структурних елементів.

Стан опрацювання проблематики. У сучасній юридичній науковій літературі утвердилося розуміння форми держави як складного й багатогранного явища, що сприяє активному використанню системного підходу для дослідження проблем і наукових перспектив цієї категорії.

У працях українських науковців, таких як М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, Я.О. Бариська, О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, Н.М. Оніщенко, Ю.М. Тодика, О.В. Чернецька, В.С. Шилінгов, В.М. Шаповал та інших, сформовано національну доктрину щодо форми держави. Особлива увага загальнотеоретичним аспектам форми держави відведена у роботах В.В. Копейчикова, О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенко, О.В. Петришина, С.Г. Сєрьогіної та інших авторів.

Виклад основного матеріалу. У правовій науці протягом багатьох років склалися стійкі уявлення про категорію «форма держави». В сучасних навчальних посібниках з теорії держави і права, а також у науковій літературі, зазвичай пропонується єдиний, не підданий критиці чи сумніву підхід до цього питання: форма держави включає три основні компоненти – форму правління, форму державного устрою та політичний режим [1, с. 132; 2, с. 167; 3, с. 213]. Кожен із цих компонентів має свою власну класифікацію і структуру. Як слушно зазначають А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, форма держави відображає єдність, взаємообумовленість об'єднаних у ній елементів, у результаті чого виникає нова якість, яка не властива жодному із цих окремо взятих елементів [4, с. 92-93]. Слід зазначити, що пропозиції про перегляд підходу до визначення форми держави не знаходять підтримки. Так, наприклад, не отримала поширення концепція чотирьохелементної структури, яка, окрім форми правління, державного устрою та політичного режиму, включає також політичну динаміку, що відображає зміни, що відбуваються.

На думку О. Чернецької та В. Шилінгова, єдність елементів форми держави не означає їх тождественності і не є абсолютною та нерозривною, оскільки кожен з них має відносну самостійність, тобто здатен розвиватися і функціонувати відносно незалежно [5, с. 23]. Дійсно, в ході історич-

ного розвитку можуть відбутися значні зміни, що матимуть вплив на сутність держави, внаслідок чого її форма також може зазнати змін. І якщо такий елемент, як територіальний державний устрій, є більш стабільним, то політичний режим та форма правління менш стійкі й в сучасних умовах мають тенденції до зміни.

Можна впевнено стверджувати, що сучасна навчальна література з теорії держави і права демонструє принципову єдність підходів як до визначення самого поняття «форма держави», так і до його значення. Однак у роботах вітчизняних і зарубіжних авторів другої половини XIX – початку XX століть можна знайти кілька інтерпретацій цієї категорії. Дослідники зазначали про її складність та багатогранність, пропонували різні варіанти класифікації держав, і досить поширеним було ототожнення форми держави з формою правління. Я.О. Бариська зазначає, що нею сприймається позиція, згідно якої форма правління є лише першим із двох понять (крім державно-територіального устрою), які характеризують правову форму держави [6, с. 20].

Г. Елінек писав: «Держава, як і все людське, настільки складна в своїх конкретних проявах, що всі спроби підвести її під вузькі шаблонні формули неминуче марні» [5, с. 25]. Німецький учений запропонував детальну класифікацію монархій і республік. Розподіл основних форм держави на окремі види він здійснював «не заради безпідставної, дріб'язкової, схоластичної систематизації всіх деталей», а виділив лише ті види, які здавалися йому «особливо повчальними» з історичної точки зору через їхню протилежність сучасній дійсності або високий ступінь розвитку. Г. Елінек розрізняв правову форму держави, яку ототожнював із питанням правових відмінностей конституцій, і політичну форму, вивчення якої спрямоване на реальне історичне життя. Політична форма не є стійкою та визначеною, вона залежить від постійно змінюваних конкретних державних відносин і безперервно змінюється [5, с. 25].

Австрійський правознавець Л. Гумплович вважав вчення про відмінність держав або про державні форми «настільки ж хитким і невстановленим, як і визначення поняття держави» [7, с. 121]. Він концентрував увагу на огляді та критиці сучасних йому вчень, розглядаючи два елементи форми держави - форму правління і державного устрою. Л. Гумплович бачив у загальному державному праві не науку, а лише теоретичну політику, тобто систему тенденційних конструкцій.

Отже, усталена концепція форм держави існує вже досить тривалий час. Це пояснюється тим, що, незважаючи на свої недоліки, ця концепція є досить універсальною. Продемонструємо це на прикладі Давнього Риму, античної держави розвиток якої можна умовно поділити на три періоди: Царський період, епоха Республіки та період Імперії.

У Царський період влада рекса (так у царському Римі називали царя) була юридично необмеженою. У його руках зосереджувалися військові повноваження, судова влада, верховне управління державою, релігійна влада. Однак у державі вже почали з'являтися представницькі органи влади - Сенат та Народні збори. Їхні рішення для царя були рекомендаційними, а не обов'язковими. Тому форму правління Давнього Риму в Царський період, відповідно до існуючої концепції форм держави, можна назвати ранньою монархією, дуже схожою за своїми ознаками на дуалістичну монархію [7, с. 224].

У республіканську епоху формою правління держави, очевидно, була республіка. Найвищі магистрати обиралися на певний термін. Політичний режим Римської держави на цьому етапі починав набувати демократичних рис. Імперська епоха, особливо період доміную, відзначалася своєю авторитарністю та становленням абсолютизму.

Якщо взяти до уваги феодальні та капіталістичні (буржуазні) держави, то можна виявити одну цікаву особливість: феодальним державам більше притаманний монархічний політичний режим, а буржуазним – республіканський [7, с. 227]. Наприклад, у Франції зміна монархічної форми правління на республіканську наприкінці XVIII століття супроводжувалася повним знищенням феодальних відносин. Ця особливість пояснюється тим, що у феодальний період у суспільстві існувала певна ієрархія, а панівні класи потребували підтримки єдиного політичного центру, який допомагав їм утримувати селян у покорі. Можна сказати, що монархія була опорою феодалізму, і з її зникненням ставалося під питання існування феодальної системи.

З вищесказаного стає зрозуміло, що категорії існуючої теорії форм держави дійсно підходять для визначення більшості типів та видів держав. Такий результат обумовлений тим, що формулювання основних аспектів і категорій усталеної концепції форм держави є чіткими, структурованими і зрозумілими. Завдяки ним можна легко класифікувати більшість держав за формою. Візьмемо, наприклад, поняття політичного режиму. Воно охоплює засоби, прийоми та методи

здійснення політичної влади. Розрізняють три види політичних режимів: демократичний, авторитарний і тоталітарний. Кожен із цих видів має свою власну, чітко визначену та унікальну систему ознак.

Так, демократичний режим відрізняється визнанням політичних свобод громадян, виборністю та змінністю центральних і місцевих органів влади, політичним плюралізмом. Авторитарному режиму властива концентрація влади в руках одного або кількох тісно пов'язаних органів, ігнорування принципу поділу влади, формальне закріплення прав і свобод громадян у законодавстві, але відсутність їх фактичної реалізації. Тоталітарний режим характеризується повним домінуванням держави над усіма сферами суспільного життя, примус і терор стають основними методами управління, зникає будь-який плюралізм, а правляча група монополізує економічну, політичну та духовну сфери [8, с. 213]. Отже, можна констатувати, що ці формулювання справді суттєво відрізняються та їх важко сплутати між собою.

Важливо розуміти, що будь-яка держава за своєю природою не є статичною, їй властивий розвиток і зміни. Навіть якщо спочатку влада в країні дотримується демократичного або навіть тоталітарного курсу, з часом цей напрямок може змінитися через низку факторів (зміна правосвідомості суспільства, зовнішні війни тощо). Для інших держав такі категорії, як демократія чи республіка, є лише орієнтирами розвитку. На шляху до цих «орієнтирів» вони здійснюють власну, індивідуальну політику. І далеко не завжди ця політика вкладається в рамки загальноприйнятої класифікації форм держави.

Крім того, аналізуючи цю проблему, не можна ігнорувати територіальні та релігійні фактори, які відіграють важливу роль у функціонуванні та розвитку деяких держав. Для більшої частини населення таких країн звичаї та традиції предків, релігійні догми мають більше значення, ніж умовні цінності демократичного суспільства. Так, наприклад, у таких країнах, як КНДР і Туркменістан, формально існує республіканська форма правління, в якій спостерігаються певні монархічні елементи. Населення цих країн не бере реальної участі у виборах глави держави. Сам глава держави є довічним правителем, що частково зумовлено ідеологічними або релігійними уявленнями населення про безумовне підпорядкування лідеру.

Форма правління (політична форма держави) є елементом форми держави, який розкриває організацію верховної державної влади, правовий статус вищих органів держави, принципи взаємодії між ними, а також ступінь участі населення у формуванні цих органів. Саме цей елемент структури форми держави викликає особливий науковий інтерес.

На думку В.М. Шаповала, «форма державного правління – це відображений в основному законні спосіб організації державної влади, який засвідчує особливості компетенційних взаємозв'язків між вищими органами держави, насамперед тими, що співвіднесені із законодавчою і виконавчою владою» [9, с. 54]. На думку О.В. Петришина, вона відображає сукупність владних інституцій – органів державної влади (глава держави, парламент, органи правосуддя), а у динаміці – відносини між ними, які засновані на нормах конституції та законів [10, с. 151].

Отже, форма державного правління в загальнотеоретичному сенсі є системою основних засад і принципів формування та взаємодії вищих органів державної влади. Виходячи з цього, у загальній теорії держави і права виділяють два головні види форми правління: монархію та республіку.

Монархія – це форма правління, де верховна державна влада зосереджена в руках однієї особи – монарха, і включає в себе такі держави, як царства, королівства, імперії. Політико-ідеологічним та юридичним підґрунтям влади монарха є принцип суверенітету монарха. За цим принципом, монарх є носієм верховної влади, тобто сувереном та займає свою посаду за спадковим правом, тобто «правом крові», що символізує постійність і безперервність влади [3, с. 145; 5, с. 54].

Основні риси монархії: священність та первинність влади монарха, яка вважається даною Богом і не залежить від інших державних структур; монарх є носієм верховної влади і не підлягає юридичній відповідальності. В залежності від обсягу влади монарха поділяються на необмежені та обмежені.

Поряд з тим, сучасні політичні процеси потребують перегляду багатьох теоретичних конструкцій у цій галузі правової науки та практики. Наприклад, неможливо розрізнити окремі форми держави, керуючись лише кількісним критерієм. Різниця між монархією та республікою за критеріями виборності, колегіальності, короткостроковості та підзвітності також досить умовна. Так, вибори монарха не є винятком, а колегіальність у республіці характерна далеко не для всіх державних органів.

Поділ політичних форм держави на монархії та республіки є першим і найбільш загальним їх поділом. Глибоке та різнопланове дослідження форм правління потребує їх подальшого поділу на окремі види та підвиди. Цікавою, наприклад, є думка деяких вчених, що суттєвих відмінностей між парламентською монархією та парламентською республікою (а інколи й республікою взагалі) не існує. У розвинених країнах різниці між монархією та республікою практично не мають значення: за рівнем демократизації порядку управління монархія Великобританії мало чим відрізняється від республіки Франції. У цьому випадку парламентські монархії та парламентські республіки розглядаються як варіанти однієї форми правління і об'єднуються в одне поняття – «парламентські країни» або «країни з парламентською формою правління» [3, с. 145].

Віддаючи належне схожості цих різновидів форм правління, подібне об'єднання все ж виглядає не зовсім правильним. Сучасна парламентська монархія, попри свій демократичний характер та республіканські риси, є прикладом еволюційного розвитку абсолютної монархії і зберігає в своїй структурі номінального главу держави, чий повноваження є безстроковими і передаються у спадок.

Республіканська форма правління – найпоширеніша в сучасному світі. Загальновідомим є традиційний поділ сучасних республік на парламентські, президентські та змішані. Основою такої класифікації є відповідь на головне питання державної правової практики: хто очолює виконавчу владу? Главою виконавчої влади в президентських республіках є президент, у парламентських – глава уряду [5, с. 25].

Республіка виключає будь-яку спадкову або невиборну передачу влади. У ній діє принцип «народного суверенітету», що означає, що вся влада належить народу. Влада в республіці періодично змінюється через вибори. Саме завдяки виборам формується парламент – головний представницький орган з законодавчими повноваженнями, а також президент як глава держави.

Сучасні республіки поділяються на президентські, парламентські та змішані залежно від того, хто формує уряд і кому він підзвітний [3, с. 154; 5, с. 24].

Президентська республіка – це форма правління, де чітко розподіляються повноваження, і президент поєднує роль глави держави та виконавчої влади. Законодавча влада належить парламенту, а управління здійснюється через підконтрольних президенту міністрів. Парламент і виконавча влада діють незалежно один від одного, і обидва отримують свій мандат через вибори. Уряд відповідає тільки перед президентом, а парламент не має права його змістити. Приклади президентських республік – США, Туреччина, Колумбія, Сальвадор.

Парламентська республіка – це система, де парламент і уряд взаємодіють, а роль президента обмежена. Уряд формується партіями, що мають більшість у парламенті, і відповідає перед ним. Президент виконує переважно церемоніальні функції, не має реальних владних повноважень і діє на основі рекомендацій уряду. Вибори уряду проводяться за підтримки парламентської більшості. Приклади парламентських республік – Німеччина, Італія.

Змішана республіка – це форма, де президент обирається народом, але уряд підзвітний як парламенту, так і президенту. Президент має право на законодавчу ініціативу, вето, розпуск парламенту та інші повноваження. Влада в змішаній республіці розділена між президентом і парламентом, причому уряд відповідає перед обома. Приклади змішаних республік – Франція, Польща.

В юридичній літературі згадуються й інші різновиди республік – наприклад, президентсько-партократична, президентсько-клерикальна, президентсько-монократична. Видається, однак, що ці терміни використовуються для характеристики особливостей політико-правового режиму окремих президентських республік.

Державно-територіальний устрій є важливим елементом форми держави, що відображає територіальний поділ та організацію органів державної влади. Він визначає, як розподіляються повноваження між центральними та місцевими органами, і розкриває систему взаємовідносин між центральною владою та її складовими частинами. Держави за формою територіального устрою поділяються на унітарні та складні (федерації та конфедерації) [5, с. 26].

Унітарна держава – це форма, при якій держава має цілісну територію, поділену на адміністративні одиниці без суверенітету, що створені для ефективного управління. Така держава характеризується закріпленою у законодавстві єдністю влади та правопорядку. Органи публічної влади діють на всій території держави, а правова система єдина. Важливими ознаками унітарної держави є централізована влада, єдина судова система та громадянство.

Унітарні держави можна поділити на централізовані і децентралізовані. У централізованих державах, таких як Данія, Польща, і Фінляндія, місцеві органи призначаються центральною вла-

дою і не мають самостійних повноважень. Натомість, у децентралізованих державах, як-от Україна та Франція, центральна влада делегує частину своїх функцій на місцевий рівень, надаючи адміністративно-територіальним одиницям певну автономію.

Окрім унітарних держав, існують складні держави, такі як федерації та конфедерації. Цей поділ державних форм допомагає краще розуміти, як організовано державну владу і територіальний устрій в сучасних країнах.

Федерація - це форма державного устрою, при якій влада та юрисдикція розподіляються на двох рівнях: загальнофедеральному та на рівні суб'єктів федерації. Іншими словами, федерація - це союз державних утворень, які наділені частковою суверенністю в рамках загальної держави [2, с. 167]. Суб'єкти федерації, як правило, мають свої конституції та органи законодавчої, виконавчої і судової влади, але водночас діють загальнофедеральні органи влади, на основі федеральної конституції і законодавства.

Федерації можуть виникати на основі двох підходів: конституційного і договірною. Конституційні федерації формуються внаслідок розподілу повноважень через конституцію, наприклад, Австрія чи Бельгія. Договірні федерації утворюються через об'єднання незалежних суб'єктів, що передають частину своїх суверенних повноважень, як це сталося у США, Швейцарії та Німеччині.

Окрім федерацій, існують також конфедерації. Конфедерація – це союз суверенних держав, які об'єднуються на основі міжнародного договору для координації спільної політики в окремих сферах, наприклад, у питаннях оборони або зовнішньої політики. У такому союзі держави зберігають свій суверенітет і мають спільні органи для виконання певних функцій.

Конфедеративні органи не є наддержавними структурами, а за загальним правом рішення приймаються в конфедерації одноставно (щоб акти конфедерації набули чинності на території її держав, вони мають бути затверджені національними парламентами кожної з держав-членів). Такі рішення не поширюються безпосередньо на населення, а адресуються лише державам-членам конфедерації, які реалізують їх власними засобами. Держави-члени мають право на нуліфікацію, тобто можуть не визнавати рішення конфедеративних органів як обов'язкові для себе.

На сьогодні конфедерації не існують, але історія знає приклади таких утворень: Швейцарія (1313–1848), США (до прийняття Конституції 1787 року), Об'єднана Арабська Республіка (1958–1961), Сенегамбія (1981–1988).

Історичний досвід показує, що конфедерації – це тимчасові структури, які згодом або еволюціонують у федерації, або розпадаються на унітарні держави. Інколи до складних форм державно-територіального устрою також відносять унії та імперії.

Унія - це добровільний союз кількох держав, які мають спільного монарха та певні спільні органи влади. Наприклад, Австро-Угорщина (1867–1918), де імператор Австрії був одночасно королем Угорщини. Спільними в цій унії були питання оборони, фінансів та закордонних справ, тоді як інші питання вирішувалися окремо урядами Австрії та Угорщини [11, с. 145].

Імперія (від лат. *Imperium* – влада) є формою державного устрою, що складається з метрополії та колоній. Метрополія – це держава, що володіє колоніями, а колонія - це територія, що позбавлена політичної та економічної самостійності й управляється метрополією [12, с. 221]. Колонії можуть мати різні правові статуси: від територій, що управляються безпосередньо, до самоврядних утворень у складі імперії. Правова система колоній базується на законах метрополії, а їхнє населення обмежене в політичних правах і свободах.

У сучасному світі імперії як форма державного устрою не існують, однак приклади таких утворень можна знайти в історії, зокрема Османська, Російська та Британська імперії.

Форма державного правління і державно-територіального устрою зазвичай описують організаційну (статичну) структуру держави, але існує й функціональний аспект, який розкривається через державно-правовий режим. Цей режим поєднує елементи форми держави та її територіального устрою, формуючи єдину систему центральних і місцевих органів влади, що діють у рамках своєї компетенції для управління державою та суспільством.

Державно-правовий режим являє собою систему принципів, форм та методів здійснення державної влади, що регламентуються правовими нормами. Це означає, що органи державної влади, як центральні, так і місцеві, повинні діяти в рамках своєї компетенції і виключно через методи, передбачені законом. Тобто, діяльність державних органів має бути чітко визначена правовими вимогами і не може здійснюватися на власний розсуд [5, с. 27].

Таким чином, державно-правовий режим базується на центральній ролі права в управлінні суспільством. Усі правові режими поділяються на легітимні, засновані на праві, і нелегітимні, які суперечать нормам права.

Легітимний режим передбачає, що влада ґрунтується на добровільній згоді народу, який є джерелом суверенітету. Такі режими є не лише законними, але й легітимними, оскільки відповідність праву забезпечує їхню стабільність та підтримку населення.

Нелегітимні режими виникають тоді, коли влада захоплюється шляхом сили, перевороту або заколоту, без дотримання демократичних процедур. У таких умовах владні структури суперечать правовим нормам, а їхня діяльність базується на примусі, ігноруючи волю народу.

Залежно від принципів організації та способів реалізації влади, державно-правові режими можуть бути демократичними або недемократичними.

Демократичний режим передбачає активну участь громадян у здійсненні влади через виборчі механізми або безпосередньо. Безпосередня демократія дає змогу народу самостійно приймати рішення з ключових питань. Представницька демократія, у свою чергу, заснована на виборах, коли народ обирає своїх представників для здійснення влади. Обидві форми демократії взаємодоповнюють одна одну [11, с. 147].

Для успішної реалізації демократичного режиму необхідно дотримуватися таких принципів, як розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки, а також захист прав і свобод громадян. Демократичні режими можуть бути поділені на ліберальні та консервативні.

Ліберальний державно-правовий режим надає пріоритет правам і свободам людини, що є основою взаємовідносин між громадянами та державою. Для цього режиму характерна багатопартійність, політична конкуренція та свобода виборів. Відповідно, його можна назвати режимом вільної демократії.

Консервативний режим фокусується на підтримці стабільності суспільства, звертаючи увагу на соціальні та економічні потреби населення. Він націлений на забезпечення соціальних гарантій, таких як створення робочих місць, соціальні субсидії та інша підтримка, що робить його режимом соціальної демократії.

Недемократичні режими характеризуються відсутністю політичного плюралізму та монополією влади однією партією або групою. В таких умовах неможливо реалізувати суверенітет народу, оскільки політичні конкуренти усуваються насильницькими методами. У таких режимах часто переважають авторитарні або тоталітарні методи управління.

Авторитарний режим, як випливає з назви (від лат. «auctoritas» - влада, авторитет), базується на безумовному підпорядкуванні владі, що діє без врахування інтересів народу або принципів демократії [5, с. 28].

Авторитарний державно-правовий режим характеризується концентрацією значної частини влади в руках однієї особи або партії. Роль представницьких органів є формальною, символічною, оскільки реальна політична конкуренція в такій країні відсутня. Існуючі партії, якщо і функціонують, повністю підконтрольні владі й мають провладний характер. Виконавча влада, зазвичай у формі президента чи прем'єр-міністра, домінує, і її повноваження можуть бути продовжені на необмежену кількість термінів, що посилює централізацію влади. Основними методами управління є примус, хоча можуть зберігатися деякі елементи лібералізму. У сфері економіки допускаються різні форми власності, включаючи приватну. Однак права громадян часто порушуються, а діяльність державних органів спрямована на підтримку влади глави держави, а не на захист прав громадян.

Тоталітарний режим (від лат. *totalis* – всеосяжний) характеризується повним контролем держави над усіма аспектами суспільного життя - політикою, економікою, соціальними відносинами і навіть особистим життям громадян [5, с. 28]. Держава зливається з партійною структурою, і правляча партія контролює всі аспекти життя. Усі органи влади підзвітні лише партії, а вибори проводяться для форми, зазвичай без реальної альтернативи. Приватна власність ліквідована, економіка і професійна діяльність контролюються державою. В умовах такого режиму ідеологія проникає в усі сфери суспільства, а права людини ігноруються. Тоталітаризм має антиправовий характер, спрямований на збереження повного контролю влади.

Висновки. Таким чином, сучасні підходи до форми держави базуються на принципах народовладдя, поділу влади та верховенства права. Концепція народовладдя є ключовою для визначення демократичної форми держави. Народовладдя передбачає, що головним джерелом влади є

народ, який реалізує свої права через прямі або опосередковані форми участі в політичних процесах. Тобто, система державного управління повинна бути побудована на принципах інклюзивності та представництва інтересів громадян. Поділ на законодавчу, виконавчу та судову влади є фундаментальним принципом забезпечення стабільності держави. Системний підхід демонструє, що збалансованість цих трьох гілок влади є необхідною для ефективного функціонування держави, запобігання узурпації влади та підтримання демократії. Принцип **верховенство права** забезпечує легітимність дій державних органів і захист прав людини та є основою для встановлення справедливості та рівності перед законом, що критично для формування довіри до державних інституцій і стабільності в суспільстві.

Отже, форма держави, що аналізується через системний підхід, вимагає узгодженої взаємодії цих трьох концепцій, які є основоположними для побудови ефективної, демократичної та правової держави. Лише їх комплексне застосування забезпечить функціонування держави на благо суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Копейчикова В.В. Загальна теорія держави і права. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 178 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ: Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.
4. Теорія держави і права: навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
5. Чернецька О., Шилінгов В. Сучасні підходи до розуміння форми держави. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 20–30. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/28>.
6. Бариська Я.О. Форма державного правління як категорія теоретико-правової науки. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2011. Випуск 16. С. 12–14.
7. Ведерніков Ю.А., Сердюк І.А., Куракін О.М. Теорія держави і права: підруч. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.
8. Бостан С.К., Гусарев С.Д., Пархоменко Н.М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Академія, 2013. 348 с.
9. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник Київ: Ін Юре, 2015. 496 с.
10. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. Харків: Право, 2009. 584 с.
11. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
12. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 1998. Т. 1. 912 с.